

Anteckningar till tallrikens historia.

Kulturhistorien och konsthistorien hålla sig tyvärr merendels på förnämt afstånd från hvarandra. Man har å ena sidan en förnimmelse af att kulturhistorikern ej törs sätta någon lit till de gamla konstnärerna utan hellre, när han skall hämta sina kunskaper genom bilder, vill hålla sig till handtverksarbeten och mer eller mindre tarfliga illustrationor och dylikt. Och å andra sidan tyckas konsthistorikerna anse det under sin värdighet att, när ej deras egen vetenskap direkt gör det nödvändigt för att åvägabringa en exakt datering, befatta sig med dräktens, husgerådets och möblernas utseende i taflor och skulpturer. Enstaka undantag som Wilhelm Bode, den lärde styresmannen för Berlins museer, hvilken bland annat behandlat italienska renässansmöbler och orientaliska mattor upphäfvat ej regeln.

Närmaste anledningen till nedan meddelade anteckningars nedskrifvande gaf ett besök i Brüssels målningssgalleri förliden höst, hvarvid jag kom att fästa mig vid det ypperliga material till bordskickets historia, som vissa gammalnederländska taflor erbjuda. Notiserna afse förhållandena i Nederländerna under tiden från midten af 1400-talet till midten af 1500-talet och röra tallrikarna.

Den tidigaste målning, vid hvilken vi uppehålla oss, är Dirck Bouts sakramentaltare för St Petri kyrka i Löwen, utförd 1464—67. Här möta vi på bilderna af nattvarden och påskalammet, den förre i Löwen, den senare i Berlin, dukade bord, båda med fat midt på men alldeles utan hvarje spår till tallrikar. Detta oaktadt rummen äro utstyrda med all tänkbar kostbarhet, bruklig i nederländska patricierhem, och oaktadt att serveringen i nattvarden skötes af flera uppassare. Där tallrikar saknades, blef servietten, handklädet, desto nödvändigare. På nattvardsbilden se vi bordsgästerna betjäna sig af ett gemensamt långt handkläde, lagdt öfver deras knän.

En målning i Berlins Kaiser Friedrichmuseum (533 A) tillskrifven Bouts eller hans skola, hvarå framställes Jesus i Simons hus, åskådliggör nästa skede af bordskickets utveckling. Ej heller här

finnas några tallrikar. Men hvarje gäst har framför sig en skifva bröd, en »bröddisk», hvarpå han lägger sin mat. Bruket fortlevver i viss mån ännu vid smörgåsbordet, äfven eljest en kvarlefva från medeltidens och renässansens gästabad.

Emellertid låg det nära tillhands att ersätta »bröddiskarna» med rektangulära skifvor eller »diskar» af trä. Sådana se vi exempelvis på en taffa med bröllopet i Kana i Brüssels museum (619), tillskrifven den kölniske s. k. Bartholomeusmästaren, verksam vid slutet af 1400-talet. Diskarna äro där alldeles oprofilerade och äfven omålade, medan de öfriga bordskärlen i afseende på prydlighet icke lämna något öfrigt att önska. På en målning i Brüssel (626), återigen med Jesus hos Simon, af okänd konstnär från 1500-talets början, förekommer en rund trädisk, omälad och skuren direkt af en trädgren. Den runda formen torde snart nog ha besegrat den rektangulära. Diskarna svarfvas, förses med profilerad kant och målas röda. I denna gestalt möta de oss i en del måltidsbilder från 1500-talet, i en nattvard, Brüssel (107), af Jan Scorel, daterad 1531, och sedermera i ett mindre högtidligt sammanhang hos Joachim Bueckelaer, f. omkr. 1530 † efter 1575, så i en frukost i Brüssel (35). Förenklad, oprofilerad men alltjämt rödmälad återfinnes den runda trädysken hos Jordaens och Ryckaerts bönder ännu på 1600-talet. Måhända är det allmänt gängse brödbrådet i våra hem en sen ättling af den runda trädysken.

Träets herravälde skulle dock ej länge förblifva obestriddt vid de burgna klassernas bord. Redan under 1500-talets första årtionden börja tenndiskar att uppträda. De synas tidigast hafva anslutit sig i formen till de rektangulära trädyskarna. På ett altare med ämne ur Magdalena-legenden i Brüssels museum (560), utfördt af okänd mästare vid början af 1500-talet, utgöres Simons bordservis af runda fat och rektangulära, fullkomligt släta diskar af tenn eller möjligen silfver med förgyllda ornament kring kanten. Samma form återse vi på midtbilden i Bernard van Orleys stora polyptyk med Jobs historia, daterad 1521, i Brüssels museum (335), under det att vi på detta altares yttersta flygel till vänster varseblifva en annan typ, likaledes flat, men rund och med en liten rund valk kring kan-

ten. Att dessa former existerat samtidigt bredvid hvarandra erfara vi äfven af ett broderi från början af 1500-talet med bibliska måltidscener, förvaradt i Musée Cinquantenaire i Brüssel. Det kan likväl ej gärna förvåna oss att snart nog finna den rektangulära helt flata formen undanträngd af den runda med upphöjd kant. I Gerhard Davids (1450—1523) målning i Louvre (1957), Bröllopet i Kana, förekomma uteslutande tenndiskar af denna typ, så ojämförligt praktisk i förhållande till allt i denna väg som förut presterats. Först nu kunde man efter behag taga för sig af såser, sylter och safter till rätterna. Ganska länge synes också denna form ha tillfredsställt anspråken. Vi se den sålunda på daterade taflor från 1550-talet: altarflygeln med scener ur Benediktus-legenden af okänd mästare 1552 och en tafla af Jan van Hemessen från 1556, Förlorade sonen, båda i Brüssel (584 och 217). Men i Bueckelaers Förlorade sonen, likaledes i Brüssel (34), är den ersatt af verkliga tenntallrikar med brätten. Och vi känna bland annat en silfvertallrik af denna i stort sedt ännu moderna typ med Erik XIV:s namnchiffer, funnen i Vadstena slottsgraf och nu befintlig i Statens Historiska Museum. Det synes alltså ha varit under 1500-talets tredje fjärdedel, som tallriken med brätten kom i bruk i Nordeuropa. Denna form kan alldeles icke betraktas som en utveckling af den närmast förut använda. Hittills hade man sökt att omdana disken till den största möjliga ändamålsenlighet och hade på så sätt nått fram till den runda flata tenn-disken med en låg kantvalk. Fullt belåten kunde man likväl ej känna sig med detta resultat. Man fann till slut i stället, att man gått öfver ån efter vatten, och att man i fatet, det gamla välbekanta, redan ägde en form, som blott kräfdes att förminsкас för att uppfylla alla fordringarna på det bordskärl man sökte.

Denna lilla sammanställning, för hvilken helt visst ett långt större material än det anförda kunde ha kommit till användning, torde rätt väl belysa ett viktigt skede i tallrikens lif. Det visar oss, huru utvecklingen på denna punkt, som i så många andra och väsentligare fall, gått fram genom osäkert trefvande, låtit locka sig in på afvägar och i återvändsgränder för att till sist hitta rätt och stanna vid ett slutgiltigt vunnet mål. Detaljerna ge oss en inblick i

hvad som under olika årtionden af 1500-talet menas med orden disk och tallrik och ge oss ledning vid vårt indentifierande af möjligen förhandenvarande rester och lämningar af detta slags föremål.

Axel L. Romdahl.

Litteratur.

E. Sidenbladh, *Sällsamma händelser i Sverige med Finland åren 1749—1801 och i Sverige åren 1821—1859*. Stockholm 1908. 168 s. 8:o.

Boken offentliggör de anteckningar om ovanligare företeelser, hvilka under i titeln angifna år medföljt prästerskapets uppgifter till statistiska byrån. Innehållet, som är mycket omväxlande, har af utgifvaren inordnats i följande fem hufvudgrupper: 1) företeelser hos människor, 2) hos djur, 3) hos växter, 4) i jord och vatten, 5) i atmosfären. Bland detta ingår åtskilligt af mer eller mindre kulturhistoriskt och etnologiskt skaplynne såsom t. ex. berättelser om den i början af 1840-talet grasserande s. k. småländska predikosjukan, om åtskilliga vidskepliga föreställningar, om förhållandena under ett rätt betydligt antal missväxtår o. s. v. Kuriös är en å sid. 141 anförd berättelse om huru man år 1772 å Vreta klosters kyrktorn till och med med »perspektiv» iakttagit en sällsam figur, hvilken antecknaren ställer i förbindelse med hvarjehanda nattliga bultningar såsom af arbetare, hvilka försports under den tid tornet byggdes.

N. E. H.

K. Visted, *Vor gamle Bondekultur*. Kristiania 1908. 256 s. 8:o.

Denna bok är kännetecknande för det intresse för kunskapen om den inhemska kulturens historia, som under de senare åren gjort sig gällande i Norge och inom kort tid föranledt utgifvandet af ett flertal populärt anlagda arbeten på ifrågavarande område. Orsaken till denna företeelse är lätt att inse. Hvad den omskrifna boken beträffar är den hängifvenhet, med hvilken författaren behandlar